

Ruch bezwizowy a rozwój turystyki na pograniczu polsko-rosyjskim

*The visa-free zone and tourism development
in the Polish-Russian borderland*

DOMINIKA STUDZIŃSKA

Katedra Geografii Ekonomicznej, Uniwersytet Gdański,
80-952 Gdańsk, ul. Bażyńskiego 4, geods@univ.gda.pl

Zarys treści. Celem artykułu jest prezentacja wyników badań dotyczących zmiany charakteru granicy polsko-rosyjskiej po wprowadzeniu umowy o małym ruchu granicznym. Analiza została oparta na danych empirycznych zgromadzonych metodą badań terenowych, na które składają się ankiety i wywiady z mieszkańcami i właścicielami obiektów gastronomiczno-noclegowych zlokalizowanych na terenie powiatów objętych porozumieniem o ruchu bezwizowym. Na podstawie uzyskanych wyników podjęto próbę oceny funkcjonowania granicy polsko-rosyjskiej po 2012 r. i jej wpływu na rozwój turystyki w regionie przygranicznym*.

Słowa kluczowe: granica, turystyka, mały ruch graniczny, granica polsko-rosyjska.

Wprowadzenie

Pojęcie granicy jest bardzo złożone i powszechnie używane. W naukach geograficznych granicę definiuje się jako powierzchnię prostopadłą do powierzchni Ziemi, oddzielającą terytorium jednego państwa od drugiego (Otok, 2006). Globalizacja kultury oraz internacjonalizacja gospodarki i polityki przyczyniły się do stopniowego zanikania granic i osłabienia kontroli granicznej, która dotychczas stanowiła barierę dla przepływu ludzi, dóbr, kapitału oraz idei (Donna i Wilson, 1999). Wzrastająca przepuszczalność wewnętrznych granic Unii Europejskiej (*de-bordering*) znacząco zmienia ich rolę i wpływ na regiony przygraniczne.

* Badania zrealizowano w ramach projektu "Bordering, Political Landscapes and Social Arenas: Potentials and Challenges of Evolving Border Concepts in a post-Cold War World" (FP7-SSH-2011-1), finansowanego przez Komisję Europejską w ramach 7. Programu Ramowego oraz Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego ze środków finansowych na naukę w latach 2013-2016 przyznawanych na realizację projektu międzynarodowego współfinansowanego.

Granica stanowi zarówno barierę przestrzenną o różnym stopniu przenikalności, jak i łącznik służący powstawaniu współpracy transgranicznej i związków sąsiedzkich (Chojnicki, 1999). Proces otwierania granic (*opening-up*) poprawia sytuację materialną mieszkańców pogranicza poprzez możliwość zakupu tańszych i niedostępnych w kraju produktów, odmienny ustrój podatkowy, a także dostęp do rynku pracy w państwie sąsiadującym (Hanson, 1998). Niestety, obok procesu otwierania granic, równoległe obserwujemy zjawisko wzmocnienia granic zewnętrznych Unii Europejskiej (*re-bordering*) i wprowadzania systemu wizowego, który utrudnia przepływ ludzi, dóbr i kapitału, wzmocniając izolację regionów przygranicznych.

Granica może stanowić przeszkodę fizyczną w postaci muru, jak również barierę psychiczną (mentalną) wynikającą z obawy przed nieznanymi miejscami, procedurami związanymi z przekraczaniem granicy oraz utartymi stereotypami na temat mieszkańców państw sąsiadujących (Timothy i Tosun, 2003). Granice można rozpatrywać w kontekście barier celnych, ekonomicznych, politycznych, mentalnych lub przyrodniczych (Więckowski, 2004), a w zależności od społeczno-kulturowych różnic pomiędzy państwami sąsiadującymi, relacji politycznych oraz sytuacji materialnej mieszkańców, mogą one ograniczać lub filtrować ruch ludności (Timothy i Tosun, 2003).

Ponadto granice kreują różnice, które zachęcają bądź zniechęcają do ich przekraczania. Istnienie zbyt dużych różnic lub podobieństw między państwami sąsiadującymi nie motywuje turystów do mobilności transgranicznej (Spierings i Van der Velde, 2008). Rozwój turystyki przygranicznej możliwy jest w momencie, kiedy różnice te stwarzają z jednej strony poczucie „swojskości” (*familiarity*), a z drugiej – możliwość poznania nowego miejsca (Spierings i Van der Velde, 2007).

Funkcja i poziom przepuszczalności granicy wywiera ogromny wpływ na naturę i zasięg turystyki, która może się rozwinąć na obszarach przygranicznych (Timothy, 2000). Ponadto, jak stwierdza M. Więckowski (2010), istotne dla rozwoju turystyki na obszarach przygranicznych jest istnienie atrakcji turystycznych, które przyciągają turystów. Znaczący wpływ na mobilność transgraniczną wywiera również poczucie bezpieczeństwa osobistego – obawa o własne bezpieczeństwo zmniejsza skłonność do przekraczania granicy (Timothy, 1995).

Granica polsko-rosyjska do 1991 r., a następnie po wejściu Polski do strefy Schengen stanowiła barierę fizyczną i psychiczną. Reżim wizowy, niedostatecznie rozwinięta infrastruktura graniczna, stereotypy i obawa o własne bezpieczeństwo zniechęcały mieszkańców pogranicza do jej przekraczania. Wprowadzenie 27 lipca 2012 r. ruchu bezwizowego na granicy polsko-rosyjskiej (*Umowa...*, 2012), a tym samym zwiększenie jej przepuszczalności, stworzyło szansę rozwoju turystyki na obszarach objętych porozumieniem. Granica stopniowo przestaje być barierą, a coraz częstsze jej przekraczanie umożliwia lepsze poznanie sąsiadów, łagodzenie zakorzenionych stereotypów, a także odwiedzenie nowych destynacji turystycznych, przyczyniając się do rozwoju gospodarczego pogranicza.

Cel i metodyka badań

Celem niniejszego artykułu jest próba uzyskania odpowiedzi na pytanie jak zmiana charakteru granicy polsko-rosyjskiej wpłynęła na funkcjonowanie i rozwój turystyki na obszarze jej pogranicza. W celu uzyskania odpowiedzi na postawione pytanie przeprowadzono badania ankietowe oraz serię wywiadów pogłębionych.

Analizy dokonano na podstawie 462 ankiet przeprowadzonych z mieszkańcami obwodu kaliningradzkiego, którzy odwiedzają Trójmiasto w celach turystycznych oraz 250 kwestionariuszy skierowanych do mieszkańców polskiej strefy przygranicznej, przekraczających granicę polsko-rosyjską.

Ze społecznością lokalną zamieszkującą polską część pogranicza, zrealizowano badanie na przełomie października i listopada 2013 r. na przejściach granicznych Gołdap–Gusiew oraz Grzechotki–Mamonowo II. Z kolei kwestionariusze skierowane do turystów rosyjskich zebrano na przełomie grudnia i stycznia 2013 r. na terenie Trójmiasta oraz na przejściu granicznym łączącym Kaliningrad z Trójmiastem (Grzechotki–Mamonowo II). Analizę uzupełniono 7 wywiadami z właścicielami i menadżerami obiektów gastronomiczno-noclegowych zlokalizowanych w powiatach województwa warmińsko-mazurskiego objętych porozumieniem o ruchu bezwizowym, w celu zobrazowania zmian zaobserwowanych w sektorze turystyki po wprowadzeniu umowy o małym ruchu granicznym.

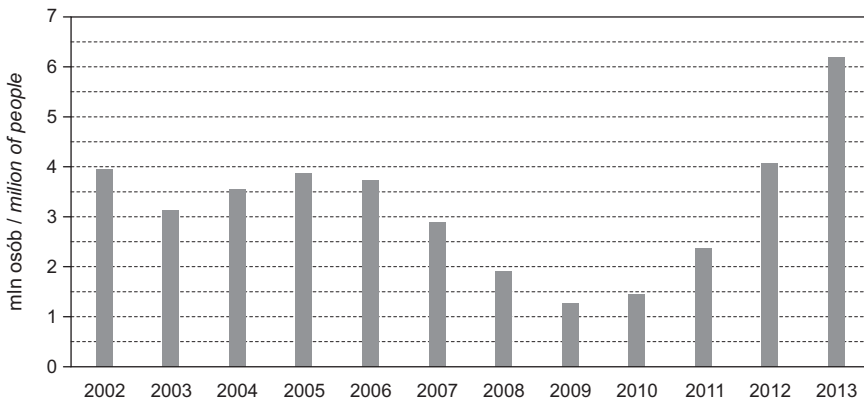
Ruch bezwizowy na granicy polsko-rosyjskiej

Jednym z najbardziej dostrzegalnych efektów otwierania granicy polsko-rosyjskiej był gwałtowny wzrost transgranicznego ruchu osobowego w 2013 r. Do dnia wstąpienia Polski do strefy Schengen, granicę polsko-rosyjską przekraczało rocznie około 3 milionów osób (ryc. 1). Drastyczny spadek zanotowano po wejściu w życie reżimu wizowego – liczba przekraczających granicę w 2008 r. spadła o 52%, a w 2009 o 68% w stosunku do 2002. W kolejnych latach przyjazdy były coraz liczniejsze, jednak gwałtowny wzrost zanotowano dopiero po wprowadzeniu ruchu bezwizowego: w 2013 r. granicę polsko-rosyjską przekroczyło ponad 6 milionów osób.

Mały ruch graniczny (*local bordertraffic, small bordertraffic*) definiowany przez Unię Europejską jako wielokrotne przekraczanie zewnętrznej granicy lądowej Unii Europejskiej przez mieszkańców strefy przygranicznej, w celu przebywania na jej terenie ze względów społecznych, kulturalnych, rodzinnych oraz uzasadnionych powodów ekonomicznych przez okres nieprzekraczający 30 dni (łączny czas pobytu na terenie państwa sąsiadującego nie może być dłuższy niż 3 miesiące w okresie każdych 6 miesięcy liczonych od dnia pierwszego prze-

kroczenia granicy), został wprowadzony na granicy polsko-rosyjskiej 27 lipca 2012 r. (*Rozporządzenie...* nr 1931/2006).

Zgodnie z Rozporządzeniem Wspólnoty Europejskiej nr 1931/2006, za obszar przygraniczny uznaje się tereny zlokalizowane w odległości do 30 km od granicy (w szczególnych przypadkach 50 km), jednak w ramach umowy o małym ruchu granicznym między Polską a Rosją obszar ten poszerzono, włączając do niego cały obwód kaliningradzki oraz część województw pomorskiego i warmińsko-mazurskiego, razem z dużymi ośrodkami miejskimi takimi jak: Gdańsk, Gdynia, Sopot i Olsztyn – rycina 2 (*Umowa...*, 2012). Objęcie ruchem bezwizowym Trójmiasta przyczyniło się do wzrostu zainteresowania przekraczaniem granicy wśród mieszkańców obwodu kaliningradzkiego, dla których centra handlowe na terenie miast stały się swoistą atrakcją turystyczną.

Ryc. 1. Ruch graniczny między Polską a obwodem kaliningradzkim w latach 2002-2013

Opracowanie własne na podstawie Statystyk Straży Granicznej 2014.

Border traffic between Poland and Kaliningrad Oblast in the years 2002-2013

Author's own elaboration based on data received from the Border Guard in 2014.

Wzmógłony ruch transgraniczny zauważalny jest przede wszystkim w okresie wakacyjnym oraz w dni wolne od pracy w Rosji (m.in. Dzień Kobiet, Dzień Jedności Narodowej, Nowy Rok). W 2013 r. największe natężenie zanotowano w sierpniu (ponad 611 tysięcy osób) oraz w grudniu (około 585 tysięcy osób), w związku z zakupami w okresie świątecznym oraz popularnym wśród Rosjan spędzaniem wakacji i świąt na terenie Polski. Niesprzyjające warunki pogodowe w okresie od stycznia do lutego zniechęciły do podróży zagranicznych, powodując spadek ruchu transgranicznego. W 2013 roku Rosjanie częściej niż Polacy przekraczali granicę polsko-rosyjską w okresie od maja do grudnia. Z kolei od stycznia do kwietnia zanotowano częstsze przekroczenia gra-

Ryc. 2. Obszary objęte ruchem bezwizowym na granicy polsko-rosyjskiej

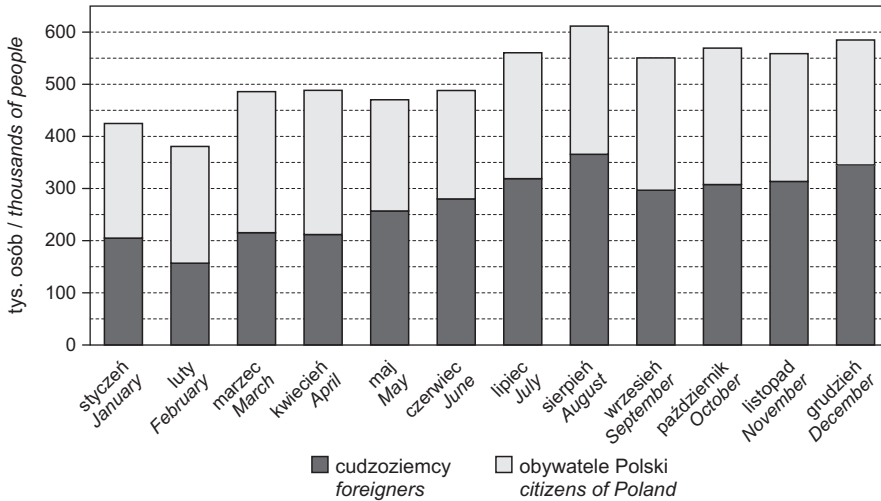
Opracowanie własne na podstawie *Umowy o zasadach małego ruchu granicznego*.

Areas by the Polish-Russian borderland encompassed by the agreement on visa-free traffic

Author's own elaboration based on the Agreement between the Government of the Republic of Poland and the Government of the Russian Federation on the Rules of Local Border Traffic.

nicy wśród Polaków, którzy podróżują do obwodu kaliningradzkiego w celu nabycia tańszego paliwa i nie zwracają uwagi na warunki pogodowe, istotniejsze w przypadku przekroczeń granicy w celach rekreacyjnych. Niemniej jednak zauważalny jest regularny charakter przekroczeń granicy w ciągu roku i nieznaczna przewaga mieszkańców obwodu kaliningradzkiego w mobilności transgranicznej (ryc. 3).

Najbardziej uczęszczane przejścia graniczne – to Grzechotki–Mamonowo II oraz Gronowo–Mamonowo, łączące Kaliningrad z Trójmiastem. Niestety istniejąca infrastruktura graniczna jest niewystarczająca, co przyczynia się do tworzenia kolejek. W weekendy przekroczenie granicy poprzedza kilkugodzinne oczekiwanie, co zniechęca wiele osób do ponownego przyjazdu. Ponadto niedostateczna liczba pasów odpraw i pracowników obsługujących przejścia, stan i gęstość dróg dojazdowych do przejść granicznych oraz szczegółowość przeprowadzanych kontroli zmniejszają stopień przepuszczalności granicy polsko-rosyjskiej, utrudniając rozwój turystyki na obszarach objętych porozumieniem o ruchu bezwizowym.

Ryc. 3. Transgraniczny ruch osobowy na granicy polsko-rosyjskiej w 2013 r.

Opracowanie własne na podstawie danych Komendy Głównej Straży Granicznej 2014.

Cross-border movements of individuals at the Polish-Russian border in 2013

Author's own elaboration based on data received from the Border Guard in 2014.

Rozwój turystyki na Warmii i Mazurach po wprowadzeniu strefy bezwizowej

Do 2012 roku turystyka transgraniczna na pograniczu polsko-rosyjskim rozwijała się słabo. Niski stopień przepuszczalności granicy oraz zakorzenione stereotypy utrudniały aktywność transgraniczną. Mieszkańcy obwodu kalinińgradzkiego, którzy podróżowali do Polski, traktowali region Warmii i Mazur jako tranzyt do większych miast (m.in. Warszawy, Gdańska, Krakowa, Poznań). Wyjątek stanowiły Mikołajki – ze względu na rozwiniętą bazę noclegowo-gastro-nomiczną stanowiły najpopularniejsze miejsce, do którego Rosjanie przyjeżdżali głównie w ramach wyjazdów zorganizowanych. W 2007 r. 32 178 Rosjan skorzystało z noclegu w województwie warmińsko-mazurskim; ponad 72% z nich odwiedziło Mikołajki. W 2013 roku zanotowano 40% wzrost liczby Rosjan korzystających z noclegów, przy czym zaledwie 42% wszystkich turystów rosyjskich podróżowało do Mikołajek (Bank Danych..., 2014). Wzrost wielkości ruchu turystycznego, przy spadku udziału turystów rosyjskich przyjeżdżających do Mikołajek, wskazuje na rosnące zainteresowanie pozostałymi powiatami objętymi umową i możliwość rozwoju turystyki w strefie przygranicznej.

W celu uzyskania informacji na temat rozwoju turystyki w polskiej strefie przygranicznej przeprowadzono wywiady z właścicielami obiektów gastro-

miczno-noclegowych na terenie Warmii i Mazur popularnych wśród turystów rosyjskich. W toku badań uzyskano charakterystykę rosyjskiego turysty odwiedzającego powiaty objęte porozumieniem o ruchu bezwizowym.

Turyści rosyjscy najczęściej odwiedzają hotele cztero- i pięciogwiazdkowe, oferujące zabiegi SPA i Wellness. Obserwuje się też wzrost zainteresowania gospodarstwami agroturystycznymi, które coraz częściej kierują swoją ofertę do mieszkańców obwodu kaliningradzkiego.

Od wejścia w życie umowy o małym ruchu granicznym obiekty noclegowe na terenie Warmii i Mazur odnotowują 100% wzrost popularności wśród turystów rosyjskich. W wielu obiektach Rosjanie stanowią już około 20-30% wszystkich klientów. Do roku 2012 dominującą grupę turystów zagranicznych stanowili Niemcy, którzy odwiedzali region Warmii i Mazur w ramach turystyki sentymentalnej. Wzrastająca przepuszczalność granicy przyczyniła się jednak do wzrostu zainteresowania obiektami hotelowymi wśród mieszkańców obwodu kaliningradzkiego.

Turyści rosyjscy znacząco wydłużają sezon turystyczny oraz zapełniają hotele w dni, które dotychczas nie cieszyły się zainteresowaniem. W celu przyciągnięcia większej liczby mieszkańców obwodu kaliningradzkiego właściciele obiektów noclegowych systematycznie rozwijają ofertę. Zdaniem jednego z respondentów Rosjanie oczekują podstawowej informacji w języku rosyjskim, dostępnej zarówno na stronie internetowej hotelu, jak i na miejscu. Dlatego dokłada się starań, aby personel obiektów potrafił udzielić gościom informacji w ich ojczystym języku.

Przez wiele lat Rosjanie odwiedzali Warmię i Mazury w ramach wyjazdów organizowanych przez biura turystyczne, które ułatwiały otrzymanie dokumentów wizowych. Wprowadzenie szeregu ułatwień w przekraczaniu granicy zachęciło ich do samodzielnych, a przede wszystkim częstszych przyjazdów do Polski. Powiaty objęte porozumieniem polsko-rosyjskim najczęściej odwiedzają mieszkańcy Kaliningradu. Jak podaje właściciel jednego z hoteli, tacy turyści stanowią około 80-90% wszystkich odwiedzających, a głównym celem przekraczania przez nich granicy jest odpoczynek oraz chęć dokonania zakupów.

Wśród rosyjskich turystów dominują krótkie pobyty weekendowe (1-2-dniowe), jednak nie mniejszą popularnością w okresach wakacyjnych cieszą się wycieczki objazdowe, w trakcie których Rosjanie zwiedzają najpopularniejsze atrakcje w regionie. Turysta rosyjski odwiedzający powiaty objęte porozumieniem – to osoba w wieku od 22 do 40 lat, lubiąca aktywnie spędzać czas. Właściciele obiektów noclegowych chcąc urozmaicić pobyt gościom organizują zwiedzanie okolicy z rosyjskojęzycznym przewodnikiem. Ponadto tworzą indywidualną ofertę skierowaną do klientów zza północnej granicy. Do najpopularniejszych propozycji należą: pakiet świąt polsko-rosyjskich (połączenie zwyczajów katolickich i prawosławnych, z wydłużeniem okresu świętowania do 7 stycznia, kiedy w Rosji obchodzone jest Boże Narodzenie), „wesele za granicą” (organiza-

cja zabaw weselnych) oraz biesiady ze specjalnymi programami artystycznymi. Dodatkowym magnesem przyciągającym rosyjskich klientów jest szeroka oferta zabiegów SPA i Wellness. Nawet drobne gospodarstwa agroturystyczne, próbując przyciągnąć turystów z okręgu kaliningradzkiego, oferują seanse w baniach ruskich. W trakcie pobytu weekendowego turyści z obwodu kaliningradzkiego spędzają jeden dzień na zwiedzaniu okolicznych atrakcji turystycznych, drugi zaś – odwiedzając pobliskie galerie handlowe i dyskonty, w celu nabycia tańszych i niedostępnych w Rosji produktów.

Niestety nawet najlepiej dopracowana oferta turystyczna nie zapewni ruchu turystycznego bez aktywnej promocji na terenie obwodu kaliningradzkiego, dlatego właściciele wielu obiektów zatrudniają specjalistów odpowiedzialnych za ich popularyzację. Do najpopularniejszych działań podejmowanych przez obiekty noclegowe należą:

- promocja przy współpracy z Urzędem Marszałkowskim Województwa Warmińsko-Mazurskiego;
- udział w kongresach, seminariach, konferencjach i targach organizowanych w Kaliningradzie;
- współpraca z agencjami turystycznymi funkcjonującymi na terenie obwodu kaliningradzkiego;
- reklama w gazetach rosyjskich oraz na rosyjskich portalach internetowych;
- billboardy umieszczane na terenie obwodu kaliningradzkiego lub w bezpośrednim sąsiedztwie przejść granicznych.

Podstawą ruchu turystycznego jest wzrost otwartości granicy polsko-rosyjskiej po wprowadzeniu umowy o ruchu bezwizowym. Zmiana funkcjonowania granicy i przekształcenie jej w strefę kontaktu umożliwia rozwój turystyki w strefie przygranicznej, przyczyniając się do stopniowego ożywienia gospodarczego w gminach w jej sąsiedztwie.

Turystyka w Trójmieście – aktywności i preferencje Rosjan

Włączenie Trójmiasta do strefy przygranicznej w ramach umowy o małym ruchu granicznym przyczyniło się do wzrostu zainteresowania rosyjskich turystów Gdańskiem, Gdynią oraz Sopotem, tworząc z nich najpopularniejsze destynacje turystyczne mieszkańców obwodu kaliningradzkiego. W 2007 r. zaledwie 12 tys. turystów rosyjskich spędziło noc w Gdańsku, Gdyni lub Sopocie, a w 2013 już ponad 44 tys. Rosjan skorzystało z noclegu na terenie Trójmiasta (Bank Danych..., 2014).

Na podstawie badań przeprowadzonych przez Urząd Miasta w Gdańsku zauważono, iż turyści z Rosji stanowią drugą pod względem liczebności grupę turystów zagranicznych (najliczniejsza grupa to nadal turyści niemieccy) przyjeżdżających do Gdańska. W II połowie 2013 r. Rosjanie stanowili około 15% turystów zagranicznych oraz dominującą grupę turystów (78% wszystkich

odwiedzających z zagranicy) przyjeżdżających do Gdańska na pobyt jednodniowy (*Informacja...*, 2013).

Duże zainteresowanie Rosjan potwierdzają dane dotyczące ruchu turystów rosyjskich w punktach informacji turystycznej. Od momentu wejścia w życie umowy o małym ruchu granicznym liczba odwiedzin punktów informacji turystycznej przez turystów rosyjskich wzrosła 3,5-krotnie, przy czym na najwyższym poziomie utrzymywał się w miesiącach letnich (tab. 1). W porównaniu do roku 2011 znacznie więcej rosyjskich turystów odwiedza Trójmiasto w okresie zimowym, znacząco wydłużając sezon turystyczny.

Tabela 1. Ruch turystów rosyjskich w punktach informacji turystycznej w Gdańsku w latach 2011-2013

Russian tourists in points of tourist information in Gdańsk in the years 2011-2013

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
	<i>Jan</i>	<i>Feb</i>	<i>Mar</i>	<i>Apr</i>	<i>May</i>	<i>June</i>	<i>July</i>	<i>Aug</i>	<i>Sep</i>	<i>Oct</i>	<i>Nov</i>	<i>Dec</i>
2011	202	132	137	154	223	278	452	629	555	234	143	102
2012	189	122	213	192	145	364	1441	1723	653	802	778	919
2013	550	176	408	516	1123	1499	1609	2487	bd.	bd.	bd.	bd.

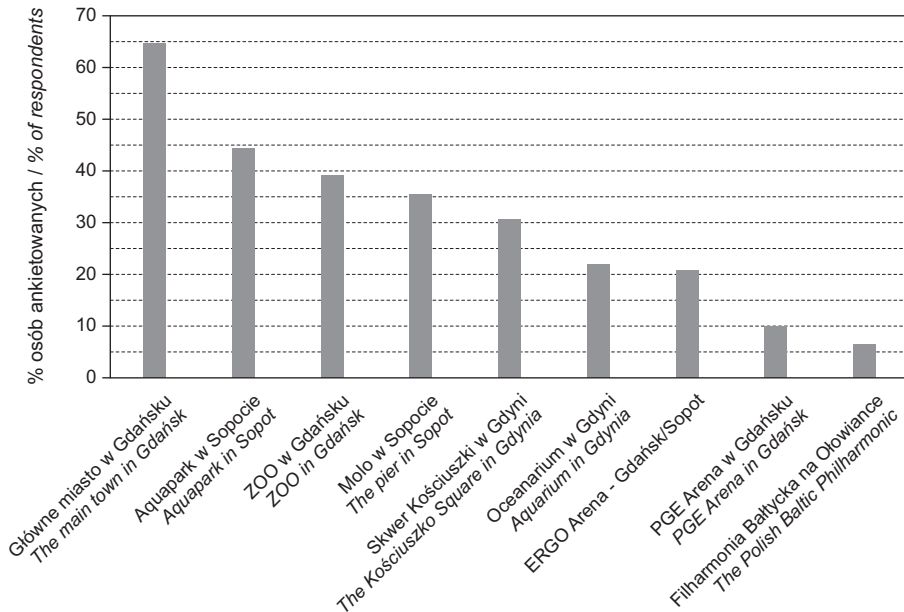
Źródło: Referat Badań i Analiz Społeczno-Gospodarczych Urzędu Miasta w Gdańsku na podstawie danych z GOT, PTTK, PCIT, 2013.

Source: The Town Office in Gdańsk on the basis of data from GOT, PTTK, PCIT, 2013.

Do wejścia w życie umowy o ruchu bezwizowym atrakcje turystyczne w Trójmieście nie cieszyły się popularnością poza sezonem letnim. Na podstawie badania ankietowego przeprowadzonego z mieszkańcami obwodu kaliningradzkiego wytypowano najbardziej popularne atrakcje turystyczne w Trójmieście. Wizytówką całej aglomeracji jest główne miasto w Gdańsku, które odwiedziło 64,7% ankietowanych. Z oferty rekreacyjnej Aquaparku w Sopocie skorzystało przynajmniej raz 44,4% respondentów, a prawie 40% turystów rosyjskich odwiedziło Ogród Zoologiczny w Gdańsku Oliwie (ryc. 4). Ponadto około 35% ankietowanych przespacerowało się po molo w Sopocie, a ponad 30% respondentów odwiedziło Skwer Kościuszki w Gdyni.

Równie dużą popularnością cieszy się w Trójmieście turystyka wydarzeń (*eventtourism*). Koncerty oraz imprezy sportowe odbywające się w hali widowiskowo-sportowej ERGO Arena na granicy Gdańska i Sopotu, a także na stadionie piłkarskim PGE Arena w Gdańsku stanowią dużą atrakcję dla turystów rosyjskich. Na koncerty światowych gwiazd, które odbyły się dotychczas w Trójmieście, wiele biletów wykupili Rosjanie z obwodu kaliningradzkiego. Jak podaje pracownik hali widowisko-sportowej ERGO Arena, na wybrane imprezy sporto-

we oraz koncerty Rosjanie przyjeżdżają specjalnymi autobusami z Kaliningradu i stanowią znaczący odsetek publiczności. Wzrastające zainteresowanie wydarzeniami organizowanymi na terenie Trójmiasta przyczyniło się do uruchomienia punktów dystrybucji biletów na terenie Kaliningradu. Działanie to podjęto w celu zwiększenia frekwencji na organizowanych wydarzeniach. Ponadto coraz więcej informacji o organizowanych wydarzeniach umieszczane jest w rosyjskich gazetach i na portalach internetowych.

Ryc. 4. Atrakcje turystyczne Trójmiasta najczęściej odwiedzane przez turystów rosyjskich*
Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

The most popular tourist attractions in Tri-city according to Russian tourists.

Author's own elaboration based on the questionnaire survey.

* Respondenci mogli wskazać dowolną liczbę atrakcji turystycznych.

W celu czerpania większych korzyści z częstych przyjazdów Rosjan, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego wraz z Pomorską Regionalną Organizacją Turystyczną zachęcają firmy i samorządy zainteresowane klientami z Rosji do udziału w projekcie „Russian Friendly”. Program ma na celu przygotowanie oferty dostosowanej do wymogów klientów rosyjskich (m.in. rosyjskojęzyczny personel, materiały informacyjno-promocyjne w języku rosyjskim, rosyjskojęzyczna wersja strony internetowej oraz system TAX FREE umożliwiający odzyskanie podatku VAT). Spełnienie powyższych warunków umożliwia uzyskanie

certyfikatu „Russian Friendly” i pomocy w promocji na terenie Rosji (*Russian Friendly*, 2014).

Weekendowe pobyty Rosjan łączą czas spędzony na zakupach, rekreacji i rozrywce. Rosjanie chętnie korzystają z oferty gastronomicznej, która w coraz większym stopniu dostosowywana jest w Trójmieście do potrzeb turystów zagranicznych. W ramach badania ankietowego przeprowadzonego wśród mieszkańców obwodu kaliningradzkiego 90,5% Rosjan zadeklarowało, że oferta gastronomiczno-noclegowa na terenie Trójmiasta jest zadowolająca. Niewielki odsetek respondentów negatywnie oceniających ofertę wskazał, że jej minusem są:

- nieznamość języka rosyjskiego pośród personelu;
- niewystarczająca informacja w języku rosyjskim (głównie w kawiarniach);
- zbyt wysokie ceny;
- brak polskich potraw;
- brak kanałów rosyjskich w telewizji hotelowej.

Głównym motywem odbywanych podróży turystów rosyjskich jest chęć dokonania zakupów. Zdaniem D.J. Timothy i R.W. Butler (1995) głównym czynnikiem przyciągającym turystów na obszarach przygranicznych są znane centra handlowe, jak również dodatkowe atrakcje proponowane przez miasta. W większych ośrodkach miejskich, oddalonych od granicy, przekraczający korzystają z możliwości dokonania większych i bardziej zróżnicowanych zakupów.

Atutem Trójmiasta jest lokalizacja na jego terenie wielu znanych w obwodzie kaliningradzkim centrów handlowych (m.in. Galeria Bałtycka, Fashion House, Riviera), cieszących się wśród Rosjan dużym uznaniem. Różnice cen oraz jakość i dostępność produktów, przyczyniły się do gwałtownego rozwoju turystyki zakupowej w większości powiatów objętych umową, ze szczególną intensywnością w Gdańsku i Gdyni.

Turystyka zakupowa jako najpopularniejszy rodzaj turystyki na pograniczu polsko-rosyjskim

Turystyka zakupowa (*cross-border shopping*) stanowi dominujący rodzaj turystyki na obszarach przygranicznych i jest definiowana jako wizyta mieszkańców sąsiedniego kraju, którzy zazwyczaj mieszkają na obszarach sąsiadujących z granicami (Więckowski, 2010). Transgraniczna turystyka zakupowa występuje w przypadku, gdy różnica ceny, jakości oraz różnorodności towarów pomiędzy państwami sąsiadującymi jest znacząca. Ponadto granica musi być wystarczająco przepuszczalna, a podatki niższe (Timothy, 2000). Nie mniej ważny jest fakt, że zakupy, poza ekonomicznym zyskiem, mogą stanowić element przyjemności i miłego spędzenia czasu wolnego (Timothy i Butler, 1995). Szczególnym rodzajem turystyki zakupowej jest turystyka paliwowa (*fueltourism*), której celem jest zakup tańszego paliwa w państwie sąsiadującym (Więckowski, 2010).

Wzrost otwartości granicy polsko-rosyjskiej przyczynił się do znaczącego rozwoju turystyki zakupowej. Badania obrotu towarów i usług na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej przeprowadzone przez Główny Urząd Statystyczny ukazały, że w IV kwartale 2013 roku 94% badanych Polaków i 66,8% Rosjan przekroczyło granicę polsko-rosyjską w celu dokonania zakupów. Respondenci rosyjscy (80,3%) potwierdzili, że przyjeżdżają do Trójmiasta w celu dokonania zakupów. Chęć dokonania zakupów, szczególnie paliwa, jest również głównym celem przekraczania granicy przez Polaków (75,7% ankietowanych). Dla ludzi z miejscowości przygranicznych turystyka paliwowa stanowi popularną formę aktywności. Duża gęstość stacji benzynowych zlokalizowanych w regionach przygranicznych wskazuje na chęć czerpania korzyści finansowych z rozwoju turystyki paliwowej (Banfi i inni, 2005).

Liczne przekroczenia granicy przez mieszkańców powiatów objętych porozumieniem potwierdzają opłacalność częstych wyjazdów do obwodu kaliningradzkiego. Mieszkańcy powiatu malborskiego, pomimo znacznego oddalenia od przejścia granicznego w Grzechotkach (około 90 km) często przekraczają granicę w celu nabycia dwukrotnie tańszego paliwa. Niestety zainteresowanie Polaków obwodem kaliningradzkim ogranicza się wyłącznie do przyjazdów na stacje benzynowe, lokalizowane w coraz mniejszej odległości od granicy. Ceny pozostałych artykułów, a także brak kampanii reklamowych prezentujących atrakcje turystyczne obwodu kaliningradzkiego, zniechęcają do dłuższych pobytów.

Odmienne prezentuje się struktura wydatków ponoszonych przez mieszkańców obwodu kaliningradzkiego, odwiedzających miejscowości, na terenie których zlokalizowane są sklepy wielkopowierzchniowe oraz dyskonty oferujące tańsze i niedostępne po stronie rosyjskiej produkty. Do produktów najchętniej kupowanych przez Rosjan należą towary żywnościowe (42,1%), odzież i obuwie (19,8%) (*Badanie obrotu towarów...*, 2013). Ponadto na terenie powiatów objętych porozumieniem Rosjanie kupują sprzęt RTV i AGD, meble oraz części i akcesoria do samochodów. Najczęściej nabywane towary żywnościowe, to mięso, nabiał i alkohol.

W celu zwiększenia dochodów uzyskiwanych przez przedsiębiorców w ramach turystyki zakupowej, na terenie wielu powiatów powstają nowe sklepy wielkopowierzchniowe. Drobni przedsiębiorcy umieszczają szyldy w języku rosyjskim (fot. 1), a wielu z nich wydłuża czas pracy sklepów, otwierając je również w niedzielę. Podejmowane działania przyczyniają się do częstszego korzystania przez Rosjan z oferty handlowo-usługowej regionów objętych małym ruchem granicznym, przyczyniając się do znaczącego ożywienia gospodarczego, wynikającego z lokalizacji w bezpośrednim sąsiedztwie lub pobliżu granicy.

Fot. 1. Reklama zachęcająca turystów rosyjskich do dokonania zakupów w jednym ze sklepów w Bartoszycach

Źródło: zbiory własne.

Advertisement encouraging Russians to do shopping in Bartoszyce

Source: private collections.

Wnioski

Według D.J. Timothy (2000) natura i zasięg turystyki na obszarach przygranicznych zależy w dużym stopniu od funkcji i poziomu przepuszczalności granicy. Niestety, granica z natury stanowi barierę, której główną funkcją jest ochrona suwerenności. Zmiana jej funkcji i wzrost przenikalności w wyniku procesu unionizacji stworzył szansę powstania wielu regionów transgranicznych, których rozwój wynika ze wzrostu częstości przekraczania granicy i współpracy państw sąsiadujących.

Przez wiele lat granica polsko-rosyjska stanowiła jedną z najbardziej zamkniętych granic Polski, ze względu na procedury graniczne i zakorzenione stereotypy. Zróżnicowanie kulturowe krajów sąsiadujących, różnice cenowe, podobieństwo języków urzędowych oraz atrakcyjność przyrodnicza regionów,

stwarza szansę rozwoju turystyki na pograniczu polsko-rosyjskim. Do połowy 2012 r. czynnikiem ograniczającym była wyłącznie granica, która pełniła funkcję bariery zarówno fizycznej, jak i mentalnej (funkcjonujące stereotypy, obawa o własne bezpieczeństwo). Dla ludności obszarów w bezpośrednim sąsiedztwie obwodu kaliningradzkiego, borykającej się ze stosunkowo wysoką stopą bezrobocia oraz ujemnym saldem migracji, turystyka stanowi szansę rozwoju społeczno-gospodarczego.

W wyniku wejścia w życie umowy o małym ruchu granicznym, mieszkańcy i przedsiębiorcy powiatów objętych porozumieniem obserwują wzrastające natężenie ruchu turystycznego. Rozwojowi turystyki na pograniczu polsko-rosyjskim sprzyja bliskość dużych ośrodków miejskich, włączonych do strefy ruchu bezwizowego, a także różnice cenowe.

W celu wykorzystania wpływu otwartości granicy na rozwój funkcji turystycznej w wielu powiatach nadal należy rozwijać zagospodarowanie turystyczne (m.in. przy wykorzystaniu środków pomocowych z Unii Europejskiej) oraz prowadzić aktywną promocję na terenie obwodu kaliningradzkiego, aby znacząco wydłużyć pobyt turystów rosyjskich oraz zachęcić ich do form aktywności wykraczających poza turystykę zakupową.

Wejście w życie ruchu bezwizowego umożliwiło mieszkańcom pogranicza poprawę sytuacji materialnej, poprzez dostęp do tańszych produktów w państwie sąsiadującym i możliwość czerpania korzyści z częstszych przyjazdów mieszkańców obwodu kaliningradzkiego do polskiej strefy przygranicznej. Wzrost wielkości ruchu turystycznego przyczynił się do zwiększonej aktywności gospodarczej i rozwoju drobnej przedsiębiorczości.

W celu maksymalizacji korzyści, należałoby objąć umową o małym ruchu granicznym całe województwo warmińsko-mazurskie. Niemniej jednak, znając relacje polityczne między Unią Europejską a Rosją, należy uznać podpisanie porozumienia o ruchu bezwizowym za ważny krok w historii stosunków Rosja–Unia Europejska. Wzrost przepuszczalności granicy polsko-rosyjskiej stworzył szansę rozwoju obszarów peryferyjnych, które ze względu na lokalizację w pobliżu zamkniętej granicy, postrzegane były przez społeczność lokalną i potencjalnych przedsiębiorców jako nieatrakcyjne.

Podsumowując: granica może stanowić zarówno barierę, jak i stymulator rozwoju turystyki, zależnie od stopnia jej przepuszczalności. Wpływ granicy na funkcjonowanie obszarów zlokalizowanych w bezpośrednim sąsiedztwie jest znaczący i wzrost jej otwarcia może stanowić impuls rozwoju społeczno-gospodarczego.

Piśmiennictwo / References

- Badanie obrotu towarów i usług na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w IV kwartale 2013 roku*, 2013, GUS, Warszawa-Rzeszów.
- Banfi S., Filippini M., Hunt L.C., 2005, *Fuel tourism in border regions: The case of Switzerland*, *Energy Economics*, 27, s. 689-707.
- Bank Danych Lokalnych; stat.gov.pl/bdl/ (7.07.2014).
- Chojnicki Z., 1999, *Uwarunkowania rozwoju regionu nadgranicznego – koncepcje i założenia teoretyczne*, [w:] Z. Chojnicki (red.), *Podstawy metodologiczne i teoretyczne geografii*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 355-380.
- Donnan H., Wilson T.M., 1999, *Borders: Frontiers of Identity, Nation and State*, Berg, Oxford-New York.
- Hanson G.H., 1998, *Regional adjustment to trade liberalization*, *Regional Science and Urban Economics*, 28, 4, s. 419-444.
- Informacja o turystach rosyjskich w Gdańsku w okresie 2012-2013*, 2013, Referat Badań i Analiz Społeczno-Gospodarczych, Urząd Miasta Gdańsk.
- Russian Friendly*; <http://www.russian-friendly.org.pl/index.php> (1.04.1014).
- Rozporządzenie (WE) nr 1931/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 grudnia 2006 r. ustanawiające przepisy dotyczące małego ruchu granicznego na zewnętrznych granicach lądowych państw członkowskich i zmieniające postanowienia Konwencji z Schengen* (Dz.U. UE z 2006 r. L 405).
- Spierings B., Van der Velde M.R., 2007, *Cross border shopping and the 'bandwith of familiarity'. Exploring the positive impact of national borders on consumer mobility in the Euregion Rhine-Waal*, Working Paper Series, 2007/04, Nijmegen.
- Spierings B., Van der Velde M.R., 2008, *Shopping, borders and unfamiliarity: consumer mobility in Europe*, *Tijdschriftvoor economische en sociale geografie*, 99, 4, s. 497-505.
- Statystyki Straży Granicznej. Ruch graniczny na granicy polsko-rosyjskiej* http://www.strazgraniczna.pl/wps/portal/tresc?WCM_GLOBAL_CONTEXT=pl/serwis-sg/polskie_formacje_graniczne/statystyki/ (1.04.2014).
- Timothy D.J., 1995, *Political boundaries and tourism: borders as tourist attractions*, *Tourism Management*, 16, 7, s. 525-532.
- Timothy D.J., 2000, *Borderlands: An Unlikely Tourist Destination?* *IBRU Boundary and Security Bulletin*, s. 57-65.
- Timothy D.J., Tosun C., 2003, *Tourists' perceptions of the Canada-USA border as a barrier to tourism at the International Peace Garden*, *Tourism Management*, 24, s. 411-421.
- Timothy D., J., Butler R.W., 1995, *Cross-border shopping. A North American perspective*, *Annals of Tourism Research*, 22, 1, s. 16-34.
- Otok S., 2006, *Geografia polityczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Federacji Rosyjskiej o zasadach małego ruchu granicznego*, Dz.U. 2012 nr 0 poz. 814.
- Więckowski M., 2004, *Przyrodnicze uwarunkowania się polsko-słowackich więzi transgranicznych*, *Prace Geograficzne, IGiPZ PAN*, 195, Warszawa.
- Więckowski M., 2010, *Turystyka na obszarach przygranicznych Polski*, *Prace Geograficzne, IGiPZ PAN*, 224, Warszawa.

[Wpłynęło: kwiecień; poprawiono: lipiec 2014 r.]

DOMINIKA STUDZIŃSKA

THE VISA-FREE ZONE AND TOURISM DEVELOPMENT
IN THE POLISH-RUSSIAN BORDERLAND

The opening of borders in 2012 changed a great deal where Polish-Russian relations are concerned. Before 2012, contacts between the citizens of Poland and inhabitants of Kaliningrad District were limited, with the border separating them being more in the nature of a barrier and line of separation restricting contacts between the neighbouring countries. A border of this kind was obviously a factor contributing to the peripherisation of the Polish-Russian borderland. In the whole of 2009 there were only 1 million crossings of the border in question. However, in the wake of the July 27th 2012 entry into force of the agreement on a visa-free zone and local border traffic, more and more Russians from the Oblast of Kaliningrad chose to start visiting areas within the zone on the Polish side, as there are attractive from the tourism point of view, as well as offering places to relax and do shopping. In 2013 the number of crossings of the Polish-Russian border exceeded 6 million.

The introduction of visa-free traffic has thus resulted in massive inflows into Poland of inhabitants of Kaliningrad, who mostly spend their time in the large shopping centres, supermarkets and grocery shops. However, some Kaliningraders also travel to participate in the largest mass events held in Poland's Tri-city of Gdańsk, Gdynia and Sopot, and they are becoming more and more visible in the cityspace. There is no doubt that the high level of cross-border shopping activity and travel now has a key role to play in the economic development of the Polish borderland.

While Polish citizens do not visit Kaliningrad as often as Russians visit Poland, they do make frequent crossings of the border to purchase Russian petrol, this being a wise decision given the fact that it is only around half as expensive.

Overall, the opening of the border has led to a development of cross-border tourism, at the same time helping to improve relations between Poland and Kaliningrad Oblast, in line with a general willingness to learn and discover that is helping to gradually overcome stereotypes functioning within the neighbouring populations.

Tourism is now therefore a popular activity for many people, and the development of the attendant infrastructure is proving very important for what are peripheral areas located in the borderland. This is in line with a general tendency for the type and level of openness of borders to exert a major influence on the nature and extent of the tourism capable of developing in their vicinity (Timothy, 2000).

The main aim of this paper has thus been to present the influence of the opening-up of the border on the development of tourism in the Polish-Russian borderland.

